

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС З ОСНОВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ	7
ЛЕКЦІЯ 1. Основи теорії прав людини	7
ЛЕКЦІЯ 2. Універсальні міжнародно-правові стандарти прав людини та їх нормативне забезпечення	15
ЛЕКЦІЯ 3. Міжнародні контролюючі органи за дотриманням міжнародних стандартів з прав людини	24
ЛЕКЦІЯ 4. Європейська система захисту прав людини	30
ЛЕКЦІЯ 5. Регіональні механізми захисту прав людини (Міжамериканська, Африканська, Ісламська системи захисту прав людини)	35
ЛЕКЦІЯ 6. Обмеження прав та свобод людини. Права та свободи людини в умовах надзвичайного стану	39
ЛЕКЦІЯ 7. Права людини під час збройних конфліктів	45
ПЛАНІ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	50
ТЕМА 1. Основи теорії прав людини	50
ТЕМА 2. Універсальні міжнародно-правові стандарти прав людини та їх нормативне забезпечення	54
ТЕМА 3. Міжнародні контролюючі органи за дотриманням міжнародних стандартів з прав людини	58
ТЕМА 4. Європейська система захисту прав людини	61
ТЕМА 5. Регіональні механізми захисту прав людини (Міжамериканська, Африканська, Ісламська системи захисту прав людини)	66
ТЕМА 6. Обмеження прав та свобод людини. Права та свободи людини в умовах надзвичайного стану	70
ТЕМА 7. Права людини під час збройних конфліктів	72

ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК (ЗАЛІК)	76
РЕСУРСИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У СФЕРІ ОСНОВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ	80
ДОДАТКИ	81
Загальна декларація прав людини (Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року)	81
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 16 грудня 1966 року і набрав чинності 23 березня 1976 року.)	89
Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (Про приєднання до Факультативного протоколу див. Постанову ВР № 582-ХІІ (582-12) від 25.12.90)	114
Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що стосується скасування смертної кари Прийнятий резолюцією 44/128 Генеральної Асамблеї від 15 грудня 1989 року	119
Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73)	123
КОНВЕНЦІЯ про захист прав людини і основоположних свобод (дата підписання: 04.11.1950)	137
Загальна стаття 3 всіх чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12.08.1949 р.	159
Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року	160
Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року	164

ВСТУП

Серед всіх цінностей нематеріального характеру, усвідомлених більшістю людей у відкритих демократичних суспільствах, права і свободи людини залишаються найважливішими. В основі цих поглядів лежить ліберальна демократична традиція суспільно-політичної думки, що розвивається вже більше трьох століть.

Гідність людини – це джерело його прав і свобод. В теорії природного права, у філософії права діє свого роду презумпція гідності людини. Гуманізм філософії прав людини полягає в припущенні, що всі люди – члени однієї людської сім'ї, вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в душі братерства, поваги прав і свобод іншої людини.

Права людини засновані на одній безсумнівній цінності. Ця цінність – гідності людини. Один з основоположників концепції прав людини французький просвітитель Ж.-Ж. Руссо вважав, що гідність закладено в самій суті людини. «Відмовитися від своєї свободи – це означає відмовитися від своєї людської гідності, від прав людини, навіть від обов'язків ... Така відмова несумісна з людською природою».

Проблема захисту прав людини є найбільш нагальною як в національному, так і міжнародному праві. Права людини є універсальними моральними правами фундаментального характеру, які належать кожній особі в його взаєминах з державою.

Права людини є наскрізною темою всіх програм і стратегій Організації в таких ключових галузях, як мир і безпека, розвиток, гуманітарна допомога та економічні і соціальні питання. Одним з найважливіших досягнень Організації Об'єднаних Націй є створення всеосяжного зводу законів в галузі прав людини – універсального кодексу, що захищається на міжнародному рівні, до якого може приєднатися будь-яка держава і до реалізації якого прагнуть всі люди. Організація визначила широке коло визнаних на міжнародному рівні прав, включаючи цивільні,

культурні, економічні, політичні та соціальні права. Вона також створила механізми заохочення і захисту цих прав і сприяння державам у виконанні взятих на себе зобов'язань.

Основи міжнародно-правових стандартів прав людини продовжують розвиватися одночасно з процесом формування нових правових систем, які декларують в своїх конституціях ідеї верховенства права і поваги до прав людини.

Наразі слід розглядати доктринальні підходи до взаємодії міжнародного і національного права, до легітимності універсальних міжнародно-правових стандартів та їх ролі в захисті індивідів на національному рівні в контексті практичних питань та викликів, які існують на міжнародному та національному рівнях.

Галузь прав людини знаходиться в процесі постійного розвитку за допомогою вироблення нових міжнародних та національних правових інструментів.

Цей посібник може бути використаний викладачами та студентами для проведення семінарських (практичних) занять та для самостійної роботи.

З огляду на актуальність навчальної дисципліни, у навчально-методичному посібнику розглянуті основні теми основ міжнародно-правових стандартів прав людини, а також враховані основні актуальні питання «Теорії прав людини у різних правових концепціях» та «Співвідношення міжнародно-правових стандартів прав людини і національного права». Враховуючи загальну кількість годин лекційних і семінарських занять деякі теми можуть бути залишені для самостійного вивчення. Лекційний курс є тезисним викладанням основного матеріалу лекцій. По кожній темі представлено перелік основних питань, що необхідні для розгляду на семінарських заняттях, основна та додаткова література, нормативні акти.

Вивчення дисципліни має на меті формування у майбутніх фахівців вмінь та навичок, що необхідні для всеосяжного застосування норм міжнародного та національного законодавства в сфері захисту прав людини.

ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС З ОСНОВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

ЛЕКЦІЯ 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Поняття прав людини. Класифікація прав людини. Права людини в історії політико-правової думки. Національні традиції розвитку вчення про права людини в Україні. Теорія прав людини у різних правових концепціях. Покоління прав людини та їх правове становище.

Міжнародне право прав людини. Сучасні концепції міжнародного права прав людини. Універсальна концепція прав людини і культурний релятивізм.

Ознаки та загальне поняття міжнародних стандартів прав людини. Класифікація міжнародно-правових стандартів прав людини. Універсальні і регіональні міжнародно-правові стандарти прав людини: загальна характеристика. Співвідношення міжнародно-правових стандартів прав людини і національного права. Імплементация міжнародно-правових стандартів прав людини в національне право України. Міжнародні механізми захисту прав людини.

Права людини – нова комплексна філософсько-етична та політико-правова дисципліна, що вивчає основні закономірності виникнення, розвитку і практичної реалізації прав людини як найважливішої цінності світової цивілізації. Серед дисциплін юридичного циклу виокремлюють «Теорію прав людини». Цю дисципліну необхідно розглядати в трьох контекстах:

- як навчальну дисципліну;
- як сферу наукових знань і досліджень;
- як сукупність нормативних правових актів національного та міжнародного характеру, спрямованих на врегулювання (закріплення, захист, забезпечення) основних прав і свобод людини.

Теорія прав людини як науковий напрям має комплексний характер, оскільки розглядається такими науками, як теорія держави і права (загальнотеоретична юриспруденція), філософія права, історія держави і права і політичних учень, соціологія права та іншими науками, які вивчають норми права.

Витоки прав людини можна знайти ще в міфології, а також у різних світових релігіях. Вперше слово «свобода» з'явилося ще у XXIV ст. до н. е., коли правитель держави Шумер встановив «свободу» для своїх підданих шляхом застосування санкцій до податківців, захисту вдів і сиріт від несправедливих дій людей, що володіли владою. Зародження ідеї прав людини у V–VI ст. до н. е. в Афінах та Римі пов'язано з появою принципу громадянства. Кожна нова ступінь суспільного розвитку додавала нові якості правам людини, поширювала їх на більш широке коло суб'єктів.

Наступним поколінням документів з прав людини були Велика хартія свободи 1215 р. та Білль про права 1689 р. Свобода у той час часто розглядалася як права, що надаються окремим особам або групам в силу їх рангу або статусу. Через кілька століть після Середньовіччя поняття свободи поступово відокремилася від статусу і стало сприйматися не як привілеї, а як право усіх людей.

Вирішальну роль у розробці концепції прав людини зіграла епоха Просвітництва. Ідеї Г. Гроція, С. Пуфендорфа, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо визначили подальший їх розвиток. Наприклад, Дж. Локк обґрунтував комплексну концепцію природних прав, а Ж.-Ж. Руссо розробив концепцію суспільного договору, згідно з якою правитель отримує свої повноваження, а громадяни свої права. Термін «права людини» вперше з'явився в Декларації прав людини і громадянина 1789 р.

Потреба у розробці міжнародних стандартів у сфері прав людини вперше виникла наприкінці XIX ст., коли індустріальні країни почали формувати трудове законодавство, що обумовило підвищення вартості робочої сили та призвело до погіршення конкурентного становища країн, де такого законодавства не було. Економічна необхідність змусила держави взаємодіяти у цій сфері. Розробка та прийняття Бернської конвенції 1906 р.,

яка забороняє роботу жінок в нічну зміну, можна розглядати як першу багатосторонню конвенцію, спрямовану на захист соціальних прав. Пізніше, у 1919 р., була заснована Міжнародна організація праці, у рамках якої прийнято значну кількість документів з урегулювання питань з у сфері праці. Тому, хоча особисті права людини були визнані задовго до соціальних прав, саме соціальні права вперше були втілені у міжнародних документах.

Друга світова війна поклала кінець традиційному уявленню про те, що держави мають повну свободу вирішувати питання щодо права своїх громадян. Підписання Статуту ООН 26 червня 1945 р. перевело сприйняття прав людини з виключно національної сфери також на міжнародний рівень. У 1948 р. Комісія ООН з прав людини, створена на початку 1946 р., представила на розгляд Генеральної Асамблеї ООН проект Загальної декларації прав людини, який був схвалений 10 грудня 1948 р. Пізніше цей день був оголошений Днем прав людини.

Національні традиції розвитку вчення про права людини в Україні пов'язані, насамперед, з існуванням Запорізької Січі – «козацької християнської республіки», Конституцією Пилипа Орлика 1710 р. (у різних історико-правових джерелах цей документ має різні назви – Бендерська конституція, «Конституція прав і свобод Війська Запорізького», Договір між запоріжцями та гетьманом Малоросії), політико-правовими поглядами Г. Сковороди, Т. Шевченка, М. Драгоманова, С. Дністрянського, Б. Кістяківського, В. Вінниченка, І. Франка, В. Липинського, М. Грушевського, К. Левицького та ін.

Права людини – динамічний феномен. Сучасний їх розвиток багато в чому обумовлений глобалізаційними процесами, які впливають на них, вони, зокрема, набувають нових форм, змісту. Тенденції розвитку прав людини у глобалізуючому світі поділяють на позитивні і негативні. До позитивних тенденцій відносять: розширення їх обсягу та змісту; появу нових прав, що обумовлює появу нового покоління прав людини; поширення й утвердження світових і європейських правових стандартів прав людини та гарантій їх захисту; поява міжнародних та наддержавних правових інституцій із захисту прав людини (Європейський суд

з прав людини, Міжнародний кримінальний суд). Негативними тенденціями розвитку прав людини можна вважати: тенденцію зростання обмежень прав людини та численні порушення прав людини; ускладнення процедури захисту прав людини; маніпулювання з боку окремих держав проблемами захисту прав людини; поширення необґрунтованих силових засобів захисту прав людини; зіткнення прав людини і колективних прав, прав держави, народу, нації, національних меншин.

У нормативно-правових актах міжнародного і національного рівнів та правовій доктрині використовують такі поняття, як «права людини», «права особи», «права громадянина», «основні права людини», «основні (фундаментальні) права людини», «основоположні права людини», «суб'єктивні права», «конституційні права і свобод» та ін. (табл. 1).

У міжнародному праві склалася група його галузей, предметом регулювання яких є зобов'язання держав щодо забезпечити фізичним особам прав і основних свобод, яка отримала назву «Міжнародне право прав людини».

Традиційно виокремлюють природно-правову, позитивістську, нормативістську та інші теоретико-правові концепції прав людини. *Природно-правова теорія* розглядає права людини як природні, невід'ємні, що випливають або з розуму, або з божественної волі, або з природи самої людини, які не залежать від факту визнання їх з боку держави; держава лише закріплює вже існуючі права і свободи у своєму законодавстві. *Позитивістська концепція* базується на тому, що права людини встановлюються державою, яка на свій розсуд визначає їх перелік і обсяг в своєму законодавстві та надає їх людині. *Нормативістська концепція* виникла наприкінці XIX – початку XX ст. і найбільш розроблена Г. Кельзенем. Відповідно до цієї теорії правом визнається пріоритет державної волі, виражений в обов'язковому нормативному акті, який забезпечується примусовою силою держави; при цьому ігноруються суб'єктивні права особистості, моральний бік юридичних норм, співвідношення права і об'єктивних потреб суспільного розвитку; визнаються широкі можливості держави впливати на суспільний розвиток, в тому числі державний примус у випадках порушення права.